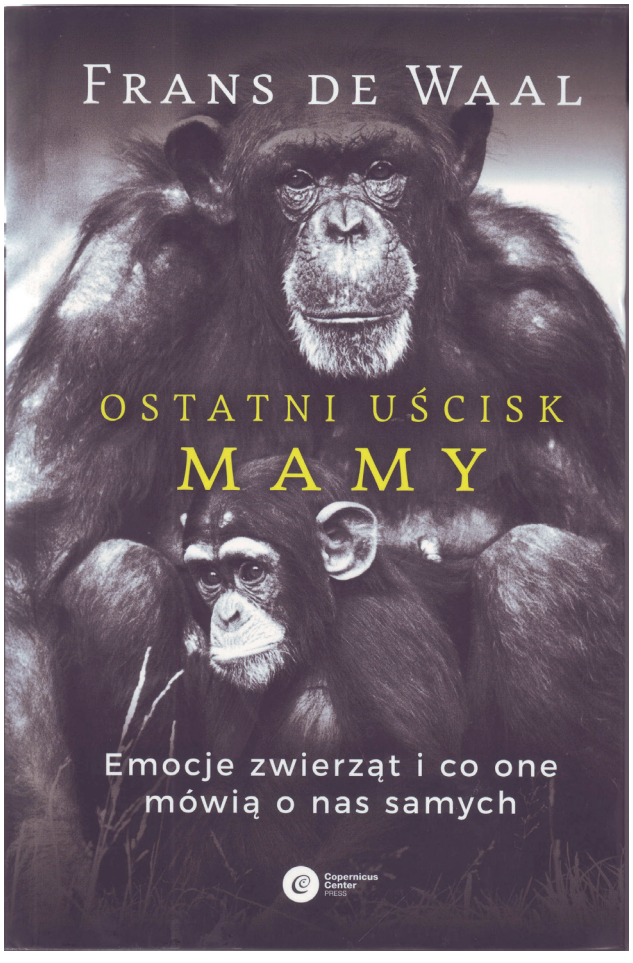
Frans de Waal: Ostatni uścisk mamy. Emocje zwierząt i co one mówią o nas samych. Copernicus Center Press Sp z o.o., 2019, Kraków, 377 stron, ilustracje, zdjęcia, cena 49.90 PLN

Ukazała się w tym roku kolejna książka znanego prymatologa i etologa, Fransa de Waala o emocjach zwierząt, przede wszystkim naczelnych, ale nie tylko.

Książka rozpoczyna się od opisu ostatniego, pożegnalnego przytulenia między wiekową, 59 letnią szympansicą, o imieniu Mama, a głęboko z nią zaprzyjaźnionym również wiekowym, prawie 80 letnim biologiem Janem van Hoff. Tą scenę sfilmowano a nagranie to uzmysłowiło oglądającym go ludziom iż emocje ludzkie i małp człekokształtnych są właściwie takie same –wyrażane przez pocieszanie, klepanie po plecach, głaskanie, uśmiech, pocałunek.

Autor, na podstawie licznych obserwacji i eksperymentów uważa iż zwierzęta mają bogate życie emocjonalne i nie można ich zachowań interpretować jako tylko instynktowne i mechanistyczne. Autor podaje liczne przykłady nie tylko wśród naczelnych ale także innych ssaków (koń, pies, gryzonie) i u ptaków. Podaje też porównania do analogicznych zachowań ludzkich (u dorosłych i dzieci). Podaje przykłady współczucia i empatii. Wiele zwierząt – nie tylko małpy ale także gryzonie, psy, delfiny, słonie – a więc te zwierzęta, które żyją społecznie, wykazują działania pocieszające specyficzne dla swojego gatunku. Autor przedstawia eksperymenty ukazujące empatię u szczurów

Podobne obserwacje stanowią dla de Waala argument za tym, że ludzie nie są jedynym gatunkiem zdolnym kochać, nienawidzić, bać się, wstydzić, odczuwać poczucie winy, radość, obrzydzenie oraz empatię.

Zainteresowania badawcze de Waala koncentrują się szczególnie na prospołecznych zachowaniach zwierząt, jak np. współdziałanie przy zdobywaniu pożywienia, obrona stada, przyjaźń. Ukazuje też odpowiedniki takich zachowań u ludzi. Wykazuje na wielu przykładach, że ludzie nie mają emocji których nie posiadałyby zwierzęta - są one uniwersalne i całkowicie „pozagatunkowe". Kochamy, walczymy i umieramy w ten sam sposób co zwierzęta. Duży rozdział poświęcił autor wyrazowi twarzy, uśmiechowi, śmiechowi – u ludzi i odpowiednikami tego u zwierząt

De Waal zwraca uwagę na moralność, analizowaną w kontekście ewolucyjnym i w tym aspekcie omawia poczucie sprawiedliwości, oraz chęć odwetu, ale także działania altruistyczne. W doświadczeniu z dwoma koczkodanami każdy z nich mógł korzystać z pożywienia po pociągnięciu odpowiedniej linki, powodowało to jednak przykre rażenie prądem drugiego osobnika. Zwierzęta zrezygnowały z pożywienia, aby nie powodować tego bólu. Różne zachowania altruistyczne, występują przede wszystkim w stosunku do tych członków stada, którzy częściej okazują troskę o innych. Jest to altruizm odwzajemniony.

Rozdział piąty poświęcony jest pragnieniu władzy – u zwierząt, zwłaszcza naczelnych – z odniesieniem do podobnych sytuacji u ludzi. Mowa tam również o przemocy i morderstwie wśród szympansów.

Rozdział szósty mówi o inteligencji emocjonalnej oraz uczciwości, poczuciu sprawiedliwości i wolnej woli. Uczciwość uważa się za cechę, która wyewoluowała – dając przewagę tym którzy wspierają się nawzajem. Odnosi się to także do ludzi. Autor pisze „dane epidemiologiczne wskazują, że im bardziej nierówne społeczeństwo, tym krócej żyją jego

obywatele. Duże dysproporcje dochodów rozdzierają tkankę społeczną poprzez zmniejszenie wzajemnego zaufania, wzbudzanie napięć i tworzenie stresu, który negatywnie wpływa na układ odpornościowy zarówno bogatych jak i biednych... Prosty eksperyment przeprowadzony na kapucynkach skierował mnie w stronę spekulacji dotyczących uczciwości"

Autor opisuje też doświadczenia nad poczuciem sprawiedliwości u zwierząt i dzieci – za ten sam nakład pracy należy się taka sama nagroda. Niesprawiedliwa nagroda, np. zbyt duża za tą samą pracę powoduje oburzenie i odmowę współdziałania – zarówno ze strony pokrzywdzonego jak i uprzywilejowanego. Zwierzęta, podobnie jak ludzie muszą ogarniać w pamięci przeszłość i przyszłość, planować i kontrolować swoje zachowanie, często tłumić swoje impulsywne popędy aby zachować zgodę w grupie.

Rozdział 7 poświęcony jest odczuwaniu zmysłowemu i zastanawianiu się nad świadomością u zwierząt. Zwierzęta, nawet te „niższe" czują i pamiętają. Szympansy planowały kiedy wstać, by zdążyć przed innymi zebrać owoce z odległego figowca. A co odczuwają ryby? Autor sam hodował ryby w akwarium i oczkach wodnych w ogrodzie. Opisuje ich zachowania, inteligencję, pamięć i odczuwanie bólu oraz możliwość przekazywania informacji przez uwolnienie chemicznych czynników alarmowych co ostrzega inne ryby.

Podsumowując – książka jest bardzo ciekawie napisana i powinien ją przeczytać każdy interesujący się psychologią i etologią zwierząt, a zwłaszcza małp naczelnych, oraz psychologią człowieka w aspekcie ewolucyjnym. Daje szeroki ogląd w świat czucia i emocji w świecie zwierząt – uzmysławia nam ciągłość pomiędzy nami a innymi gatunkami.

Maria Śmiałowska

